आकाशभूतत्वेहेतुःसवर्णत्वादिति आकाशवत्सर्वगतश्चनित्यइतिश्रुतेराकाशेनसमानरूपत्वात् वर्णतःआकृतितःगुह्यतेपिधीयतेअरूपत्वादेवांतर्धानशक्तिमपिप्राप्नोतीत्यर्थः जलजयफलमाह कामादितिइच्छ याआशयान्वाजलस्यवापीकूपतटाकादीन्पिबतिअगस्त्यवत् ॥ २४ ॥ नचेति आकाशजयेआकृतेरेवआकाशभूततयापिधानं अत्रतुसत्यामप्याकृतौअदृश्यत्वमुच्यते उक्तक्रमेणभूतजयंविनावापूर्वो क्ताहंकारधारणयाऽहंकारेविजितेनांतरीयकत्वेनैवाकाशादयोजिताःस्युरित्यर्थः ॥ २५ ॥ षण्णामिति पंचभूतानिअहंकारश्चतेषांआत्मभूतायांबुद्धौ एतेनाहंकाराद्बुद्धेरव्यतिरेकउक्तः तेनसत्वैवधारणाः प्रभवतिऐश्वर्यवान्भवति निर्दोषप्रतिभासंशयविपर्ययशून्यज्ञानं सर्वेश्वरःसर्वज्ञश्चभवतीत्यर्थः ॥ २६ ॥ व्यक्तंबुध्यादिरूपंआत्मानंअव्यक्तं अव्यक्तत्वेनजीवंजगत्कारणंब्रह्मभावेनजानातीत्यर्थः ॥ २७ ॥ अव्य क्तमयींअव्यक्तप्रधानां मेमत्तःपूर्वंअव्यक्तबोधात्प्राक्व्यक्तंनिबोध ॥ २८ ॥ पंचेति मूलप्रकृतिरविकृतिर्महदाद्याःप्रकृतिविकृतयःसप्त षोडशकस्तुविकारोनप्रकृतिर्नविकृतिःपुरुषइतिसांख्योक्तानितत्त्वानि योगेपातंजलीयेसांख्येवेदांतविचारेचतुल्यानि विशेषंशास्त्रभेदप्रयोजकं ॥ २९ ॥ तत्रव्यक्तलक्षणमाह प्रोक्तमिति तच्चमहदादिविकारांतं त्रयोविंशकं ॥ ३० ॥ विपरीतंजन्मवृध्यादिहीनं अव्यक्तंचतु

पृथिवींकंपयत्येकोगुणोवायोरितिश्रुतिः॥ आकाशभूतश्चाकाशेसवर्णत्वात्प्रकाशते॥ वर्णतोगुह्यतेचापिकामात्पिबतिचाशयान्॥ २५॥ नचास्यतेजसा रूपंदृश्यतेशाम्यतेतथा॥ अहंकारेस्यविजितेपंचैतेस्युर्वशानुगाः॥ २५॥ षण्णामात्मनिबुद्धौचजितायांप्रभवत्यथ॥ निर्दोषप्रतिभात्वेनंकृत्स्नासमभिवर्तते॥ ॥ २६॥ तथैवव्यक्तमात्मानमव्यक्तंप्रतिपद्यते॥ यतोनिःसरतेलोकोभवतिव्यक्तसंज्ञकः॥ २७॥ तत्राव्यक्तमयींविद्यांशृणुत्वंविस्तरेणमे॥ तथाव्यक्तमयंचै वसांख्येपूर्वंनिबोधमे॥ २८॥ पंचविंशतितत्त्वानितुल्यान्युभयतःसमं॥ योगेसांख्येपिचतथाविशेषंतत्रमेशृणु॥ २९॥ प्रोक्तंतद्व्यक्तमित्येवजायतेवर्धतेच यत्॥ जीर्यतेम्रियतेचैवचतुर्भिर्लक्षणैर्युतं॥ ३०॥ विपरीतमतोयत्तुतदव्यक्तमुदाहृतं॥ द्वावात्मानौचवेदेषुसिद्धांतेष्वप्युदाहृतौ॥ ३१॥ चतुर्लक्षणजंत्वाद्यं चतुर्वर्गंप्रचक्षते॥ व्यक्तमव्यक्तजंचैवतथाबुद्धमचेतनं॥ सत्वंक्षेत्रज्ञइत्येतद्द्वयमप्यनुदर्शितं॥ ३२॥

विंशं एतेभ्योन्यमेकमेवजीवात्मानंप्रतिशरीरंभिन्नमितिसांख्यामन्यंतेततोविशेषमाह द्वाविति द्वौजीवेश्वरौ वेदेषुकर्मकांडेषु यजमानःयष्टव्यश्च तेनयष्टव्यदेवतायाश्चेतनत्वमनिच्छंतोमीमांसकाःपरास्ताः सिद्धांतेषुवेदांतेषुउदाहृतौजीवब्रह्मरूपौ ॥ ३१ ॥ कार्योपाधिरयंजीवःकारणोपाधिरीश्वरइतिश्रुत्यनुसारेणजीवेश्वरविभागमाह चतुरिति चतुर्लक्षणंजन्मादिविकारवत् महदहंकारपंचतन्मात्रैकादशेंद्रियपं चभूतानि तज्जंतदुपाधिकंचतुर्वर्गार्थिनं व्यक्तंजीवं अव्यक्तजंमायोपाधिमीश्वरं तथेति तदुभयमपिबुद्धमचेतनंच चिदचिदात्मकमित्यर्थः अथजलचंद्रन्यायेनप्रतिबिंबोजीवोबिंबचैतन्यमीश्वरइतिद्वासु पर्णासयुजासखायेत्यादिश्रुतिसंमतंजीवेश्वरविभागमाह सत्वमिति सत्वंबुद्धिः क्षेत्रज्ञश्चिदात्मा तदेतत्सत्वंयेनस्वमंपश्यत्यथयोयंशारीरउपद्रष्टासक्षेत्रज्ञस्तावेतौसत्वक्षेत्रज्ञा विति पैंगिरहस्यब्राह्मणेव्याख्याना त् यद्यपितृतीययाकरणत्वेननिर्दिष्टस्याचेतनस्यसत्वस्यभोक्तृत्वंनघटतेनाप्युपद्रष्टुःक्षेत्रज्ञस्यनिर्विकारस्यतथापितयोरन्यःपिप्पलंस्वाद्वत्तीतिसत्वमितिसत्वस्यभोक्तृत्वश्रुत्यन्यथानुपपत्त्याचैतन्यानुविद्धत्वंव क्तव्यं यथाह्ययंज्योतिरात्माविवस्वानपोभिन्नाबहुधैकोनुगच्छन् उपाधिनाक्रियतेभेदरूपोदेवःक्षेत्रेष्वेवमजोयमात्मेतिश्रुत्यंतराच्च एतद्द्वयंजीवेश्वरविभागेप्रकारद्वयमपिदर्शितंश्रुत्या ॥ ३२ ॥

Digitized by Google